

מבט על, גיליון 276, 18 באוגוסט 2011

בתי המלוכה הערביים מחפשים תרופות במחיר נוח

עודד ערן

בלחץ ההתקוממויות במזרח התיכון מנסים בתי המלוכה הערביים להתמודד עם הקריאה לרפורמות מתוך ניסיון לשלם מחיר נמוך ככל האפשר וללא פגיעה משמעותית בסמכויותיהם. על פני הדברים, השינויים בחוקה של מרוקו, שאושרו במשאל עם ב-1 ביולי 2011 הם משמעותיים ואפילו מרחיקי לכת, וזאת כאשר הממשלה טוענת לשיעור הצבעה כפול מזה שהיה בבחירות ב-2007. המונים אמנם יצאו לרחובות בחודשים הראשונים לשנה כאשר הם הונהגו על ידי "תנועת ה-20 בפברואר" אבל המלך מוחמד ה-6 נשאר פופולארי. הוכחה לכך ניתן למצוא בהחלטתו להקדים את הבחירות לפרלמנט מספטמבר 2012 ל-25 בנובמבר השנה. המלך הסביר, כי הוא רוצה לראות ממשלה חדשה שתישם את החוקה החדשה. התיקונים מקנים אמנם יותר סמכויות לראש הממשלה אבל גם החוקה החדשה קובעת את מעמדו הבלתי מעורער של המלך כראש המדינה, המפקד העליון של הצבא והמנהיג הדתי העליון (החוקה החדשה מציינת את חופש הפולחן הדתי ומזכירה בין שאר המעוטים הזכאים לו את המיעוט היהודי). המלך, גם לפי החוקה החדשה, ימנה את ראש הממשלה, אך הוא יצטרך לבחור אותו מהמפלגה שלנציגיה יש רוב בפרלמנט. המלך יוכל לפזר את הפרלמנט רק אחרי שיתיעץ עם בית משפט חוקתי שהוא ימנה מחצית מחבריו.

ארצות הברית מיהרה לברך על השינויים אבל תהא זו טעות לקרא למרוקו מלוכה קונסטיטוציונית מהסוג הנהוג במספר מדינות באירופה (אנגליה, שבדיה, נורבגיה, ספרד, והולנד) ואכן, התנועה שהנהיגה את ההפגנות ההמוניות במרוקו מיהרה לבקר את השינויים אך קשה לראות את מנהיגיה מגייסים תמיכה מספקת לערעור מסיבי על מעמד המלך.

הוועדה שמינה באפריל 2011 מלך ירדן, עבדאללה ה-II, שתפקידה היה להציע תיקונים לחוקה הירדנית מ-1952, הגישה את הצעותיה למלך ב-14 באוגוסט 2011 בטכס מתוקשר ובנוכחות דיפלומטים זרים. השינויים העיקריים המוצעים עוסקים בכמה נושאים מרכזיים אך לא במעמד המלך וסמכויותיו המדיניות.

שורה של תיקונים לסעיפים 15-18 בחוקה עוסקים בחופש הביטוי וחופש ההתארגנות. בסעיף 33, העוסק בסמכויות מסוימות של המלך, מוצע שהפרלמנט יאשרר את החלטות המלך בנושאים של הכרזת מלחמה, חתימה על הסכמי שלום, חתימה על בריתות ואמנות שמהם נובעים שינויים בגבולות המדינה וריבונותה.

לפי תיקון מוצע בסעיף 42 לחוקה, לא יוכל שר מכהן להחזיק באזרחות נוספת מעבר לזו הירדנית. היינו, שר ירדני לא יוכל להחזיק בעתיד באזרחות פלסטינית. תיקון בסעיף 45 מבטל את נאום הכתר כתחליף להצגת תכנית הממשלה לאשר הפרלמנט. יש בכך וויתור – אף כי לא מפליג – מצד המלך וחיזוק מעמד הפרלמנט. תיקון לסעיף 55 יאפשר להעמיד לדין בפני בית משפט שרים מכהנים. הפרלמנט יוכל גם לדרוש מפרקליט המדינה לחקור שר.

שינוי מעניין וחשוב מצוי בתיקון המוצע לסעיף 58 ולפיו יוקם בית משפט קונסטיטוציוני בן תשעה שופטים שהמלך ימנה את נשיאו. בית המשפט יעסוק בניטור חוקיותם של חוקים ותקנות ופסיקתו תהיה סופית ובשם המלך. יצוין שהתיקון גם קובע שרשאים לפנות לבית המשפט הקונסטיטוציוני רק המוסדות הפורמאליים של המדינה היינו, הממשלה, הסנאט, בית הנבחרים ונשיא בית משפט, אם הוגש אליו ערעור – לאזרח מן השורה לא מוקנית הזכות לפניה ישירה (בסעיף 59-60).

בסעיף 71 מורחבת יכולתו של האזרח לערער על תוצאות הבחירות לפרלמנט והוא יוכל מעתה לפנות לערכאות משפטיות ולא רק לפרלמנט עצמו. שינוי משמעותי נוסף מוצע בסעיף 73 לחוקה ולפיו תבוטל יכולתו של המלך לדחות קיומן של בחירות בתואנה של "כוח עליון". בתיקון לסעיף 110 בחוקה מוצע להקים בית משפט ביטחוני שיעסוק בעבירות בגידה, ריגול וטרור. המלך בירך על השינויים המוצעים כמשקפים בגרות פוליטית ומשפטית והוא ציין במיוחד את הרעיון של הקמת בית משפט לחוקה. כמו כן ציין המלך את הצעת המועצה להוריד את גיל הזכאים להציג מועמדות לבחירה לפרלמנט מ-30 ל-25, כצעד שיעודד את הדור הצעיר למעורבות פוליטית. המלך ציין כי הוא מצפה שההצעות תאושרנה בתוך חודש ימים ובכך תתאפשר ההתקדמות לקראת רפורמה בשני חוקי יסוד חשובים – חוק הבחירות וחוק המפלגות. יצוין שרפורמה בחוקים אלו, היא אתגר עצום לבית המלוכה הירדני שנשען במהלך כל שנות קיומו על חוק בחירות שהטה את תוצאות הבחירות לטובת המרכיב ההאשמי באוכלוסיה על חשבון המרכיב הפלסטיני.

המסקנה המרכזית העולה מקריאת ההצעות לתיקונים בחוקה הירדנית, היא שהן לא מבשרות על כרסום של ממש בסמכויות המדיניות של המלך בכל הקשור למנוי ראשי הממשלה ופיטוריהם. ואכן האופוזיציה בירדן ובמיוחד "חזית הפעולה האסלאמית" (הזרוע הפוליטית של "האחים המוסלמים") מיהרה להצביע על נקודת תורפה זו. מאידך, סקר דעת קהל שנערך אמנם ביוני, לפני פרסום התיקונים המוצעים בחוקה, על ידי "מרכז אל-קודס למחקרים מדיניים" בעמאן, גילה ש-71 אחוז מ-1200 הנשאלים רוצים שנויים בחוקה אבל 40 אחוז מתנגדים להקמת ממשלות על בסיס של רוב פרלמנטרי ומעדיפים את השיטה הנוכחית של מנוי ראשי ממשלה ושריה על ידי המלך.

ניתן לומר שהמלך עבדאללה מנווט בשלב זה את תהליך הרפורמות ביד בוטחת אך הטיפול בחוקי הבחירות והמפלגות עוד בעיצומו וטמונים בו מוקשים קשים לפירוק. יכולתו של המלך עבדאללה לרכז ולפייס את ההתקוממות תהיה תלויה במידה רבה בהשפעות חיצוניות. הצלחה של "האחים המוסלמים" במצרים תיתן רוח גבית לתנועה בירדן. שינויים במעמד הצבא ומנגנוני הביטחון במצרים או בסוריה יעודדו דרישה לשינוי דומה גם בירדן. התהליך התחיל אך לא נשלם.